

Damian Pałuba

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: 0000-0003-0376-915X

DOI: <https://doi.org/10.21697/ucs.2020.26.2.07>

Jarosław Macała, *Tylko ziemia się nie zmienia. Wyobrażenia geopolityczne w polskiej muzyce popularnej po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe FNCE, Poznań 2020, s. 431

W 2004 roku Szewach Weiss zaapelował do polskich socjologów, by zainteresowali się badaniem dynamiki głosowań eurowizyjnych (Weiss 2004: 108 i 109). Apel ten nie spotkał się jednak z szerokim odzewem, gdyż były wówczas tematy ważniejsze od muzyki: stan polskiego szkolnictwa po wprowadzeniu reformy systemu oświaty z 1999 roku, sytuacja międzynarodowa po zamachach terrorystycznych w Madrycie i Nowym Jorku czy integracja Polski z Unią Europejską po rozszerzeniu tej ostatniej.

Jeszcze w 2017 roku pisała Katarzyna Wyrzykowska, że „muzyka nie była nigdy głównym przedmiotem badań socjologii” (Wyrzykowska 2017: 14). Od tamtego momentu wiele się jednak w polskiej nauce zmieniło. Już wcześniej mogliśmy się zapoznać z *Socjologią muzyki* Barbary Jabłońskiej (2014) i *Instynktem tonalnym* Piotra Podlipniaka (2015), później zaś z *Socjologią muzyki w Polsce* pod redakcją Marcina Choczyńskiego, Agaty Rozalskiej i Katarzyny Drzewek (2018), *Psychologią muzyki* pod redakcją Julii Kaleńskiej-Rodziej i Marii Chełkowskiej-Zacharewicz (2020) oraz *Muzycznymi preferencjami* Adama Bartosza i Bartosza Daneckiego (2020).

Na tym tle pojawia się na polskim rynku wydawniczym publikacja *Tylko ziemia się nie zmienia* Jarosława Macały. Pewnie ktoś powie, że „kolejna z wielu”, ale ten, kto tak powie, grubo się pomyli. Jest to bowiem książka wyjątkowa z kilku względów. Po pierwsze, autor jest historykiem, który próbuje swoich sił na polu interdyscyplinarnym. Po drugie, jest to książka w całości poświęcona muzyce polskiej, co niestety nie zdarza się zbyt często. Po trzecie wreszcie, Jarosław Macała to wybitny znawca zagadnień geopolitycznych, od którego można się w tej materii wiele nauczyć. Przyjrzyjmy się teraz bliżej każdemu z wyżej wymienionych argumentów.

Pod koniec lat 50. XX wieku pisał Fernand Braudel: „Historia korzysta z przywileju – będącego zarazem jej słabością – posługiwania się językiem obiegowym, tzn. literackim. Henri Pirenne często podkreślał potrzebę troski o zachowanie tego przywileju, dzięki któremu dyscyplina nasza jest najbardziej literacka, najbardziej czytelna ze wszystkich nauk o człowieku” (Braudel 1971: 96). Wygląda na to, że Braudel miał wtedy rację, gdyż książka *Tylko ziemia się nie zmienia* jest napisana językiem przystępnym, przyjemnym w odbiorze i zrozumiałym dla każdego czytelnika.

Struktura dzieła jest dobra, choć można dostrzec pewne niedociągnięcia w tej kwestii. Jeżeli bowiem „drugą część monografii stanowi raport z badań” (s. 49), powinno być to ujęte w spisie treści. Poza tym skoro we wstępie przedstawiono sześć hipotez, to druga część monografii powinna się składać również z sześciu rozdziałów. W przeciwnym razie czytelnik może mieć trudności ze znalezieniem poszczególnych weryfikacji hipotez, a trzeba założyć, że znajdują się czytelnicy, którzy będą poszukiwali weryfikacji tylko niektórych hipotez (tych, które ich interesują). Warto byłoby im wyjść naprzeciw tym bardziej, że niektóre rozdziały zostały jednak poświęcone weryfikacji poszczególnych hipotez (np. rozdział 6 weryfikacji hipotezy nr 4 czy rozdział 7 weryfikacji hipotezy nr 5).

Jeśli już jesteśmy przy hipotezach postawionych przez Jarosława Macałę w książce *Tylko ziemia się nie zmienia*, to można wśród nich wymienić hipotezy o prołacińskości polskich piosenek popularnych, ich polskocentryczności, prozachodnioeuropejskości (do 2015 roku), wrogości wobec Rosji, postkolonialności i różnego stopnia uległości muzyków względem oficjalnego przekazu elit politycznych w zależności od pokolenia, do jakiego należeli lub należą. Autor postawił także pytania badawcze o naturę, różnorodność i hierarchię polskich

imaginacji geopolitycznych, o czynniki, które wpływały na ich charakter, oraz o relacje, jakie wiązały je z kontekstem historyczno-społeczno-politycznym, wyobrażeniami polskich elit politycznych i wyobrażeniami społeczeństwa. We wstępie możemy w związku z tym przeczytać: „Weryfikacja tak zarysowanych pytań badawczych i hipotez wymagała zastosowania szeroko zakrojonych badań interdyscyplinarnych obejmujących choćby socjologię (np. kwestie tożsamości, stereotypów czy wyobraźni społecznej), antropologię kulturową (np. wytwarzanie kultury i wynikające stąd mechanizmy społeczne), kulturoznawstwo (np. badania nad kulturą i muzyką popularną, nazywane studiami kulturowymi), komunikologię (kultura/muzyka popularna jako forma komunikacji społecznej) czy geografę (szczególnie humanistyczną). Jednak najważniejszy nacisk w pracy został położony na związki kultury i muzyki popularnej ze zjawiskami polityki oraz władzy, przede wszystkim w kontekście geopolitycznym” (s. 17).

Trzeba przyznać, że profesor Macała postawił przed sobą zadanie arcytrudne tym bardziej, że wymagało ono rozwiązania skomplikowanych problemów metodologicznych. Praca została osadzona w paradygmacie geopolityki krytycznej. O jej celu pisał sam autor: „W świetle uwag wstępnych celem mojej rozprawy jest pokazanie wybranych interakcji między muzyką popularną czy szerszą kulturą pop a geopolityką na przykładzie III RP” (s. 12). Do realizacji tego celu posłużyła krytyczna analiza dyskursu tekstów popularnych polskich piosenek. Tutaj pojawia się jednak pytanie o sposób definiowania „muzyki popularnej”, „muzyki pop” i określenie relacji między nimi. Autor odpowiada: „Muzyka popularna jest od lat na Zachodzie definiowana jako zjawisko najszersze, nie synonimiczne z muzyką popową, mieszczące w sobie cały szereg odmian gatunkowych. W takim rozumieniu występuje w niniejszej książce” (s. 9). Pojawia się też pytanie o kryteria doboru jednostek analizy do badania. Próba musiała się składać z piosenek różnorodnych gatunkowo, wykonywanych przez artystów reprezentujących różne pokolenia i szeroko rozpoznawalnych w polskim społeczeństwie. W efekcie liczyła ponad 5000 piosenek, co i tak nie pozwoliło na ilościowy charakter badania. Dlaczego? Nie da się bowiem tego zrobić ze względu na mnogość „form, nurtów, wykonawców, inicjatyw” (s. 35) występujących na polskim rynku muzycznym.

Jak widzimy, problemy metodologiczne zostały rozwiązane dobrze. Tym bardziej, że badania profesora Macały miały „charakter pionierski, co nie jest ułatwieniem, a raczej niezwykle wymagającym wyzwaniem, któremu trudno sprostać” (s. 10).

W tym miejscu pozwolę sobie na krótką dygresję. Otóż kilka lat temu przeczytałem polskie wydanie książki *Paradoks czasu* Philipa Zimbardo i Johna Boyda. Pamiętam, że duże wrażenie wywarła na mnie wtedy „polska lista piosenek o czasie” (Zimbardo, Boyd 2013: 47 i 48), która została zamieszczona w tamtej książce dla celów ilustracyjnych. Pamiętam też, że miałem duży żal do autorów, że nie poddali wówczas tekstów piosenek z powyższej listy głębszej analizie.

Ta krótka anegdota pokazuje, że analiza tekstów polskich piosenek popularnych jest potrzebna, a jednak ciągle jeszcze nieczęsto się zdarza. Powody tej sytuacji są zupełnie niejasne. Piosenka wszak spełnia niezliczoną ilość funkcji. Jest wszechobecna i ogólnodostępna. Jest potężnym źródłem informacji o jednostkach i zbiorowościach ludzkich. Nie ma zatem żadnych wad jako potencjalny przedmiot badania naukowego. Może poza taką, że jest postrzegana jako przedmiot niepoważny. Przyczynił się do tego, zapewne nieświadomie, Pierre Bourdieu, który w swojej pracy zarysował różnicę między „muzyką” i „piosenką”: „Muzyka jest najbardziej duchową ze wszystkich sztuk intelektualnych i miłość do muzyki stanowi gwarancję duchowości” (Bourdieu 2005: 27). Piosenki zaś są „całkowicie pozbawione charakteru twórczego bądź ambicji artystycznych” (Bourdieu 2005: 24). Znowu należy zatem zacytować Fernanda Braudela: „Niewiele jest książek ważnych, a jeszcze mniej – odważnych” (Braudel 1971: 223).

Czy tylko ja posądzam w tej sytuacji profesora Macałę o odwagę? Zerknijmy do recenzji wydawniczej książki *Tylko ziemia się nie zmienia* autorstwa profesora UJK, Arkadiusza Adamczyka: „Wydawać by się mogło, iż kwestia kultury masowej i naukowo rozumianej geopolityki dzieli przestrzeń, której bliżej do nieskończoności, niż do wspólnego mianownika. Tym większe zaskoczenie dla postronnego czytelnika może stanowić sama próba połączenia tak odległych światów. Pomysł badania geopolitycznych wyobrażeń przez pryzmat tekstów oddziałujących na masową wyobraźnię może wydawać się wręcz szalony, ale czyż właśnie nie iskra szaleństwa legła u podstaw najważniejszych odkryć czy wynalazków?”

Pozostaje mi jeszcze, zgodnie z tym, co zapowiedziałem na wstępie, wypowiedzieć się w kwestii znajomości przez profesora Macałą zagadnień geopolitycznych. Dość powiedzieć, że jest on prekursorem geopolityki krytycznej w Polsce. Zna zatem zagadnienia z tej dziedziny jak mało kto. Dlatego też z przykrością stwierdza: „Dotychczas opublikowane w Polsce nieliczne prace dotyczące geopolityki popularnej [...] mają charakter odtwórczy i syntetyczny, nie dotyczą na ogół własnych badań mieszczących się w tym nurcie studiów geopolitycznych” (s. 17). Swoim dorobkiem profesor Macała próbuje wypełnić tę lukę i, jak do tej pory, wychodzi mu to znakomicie. Wiem, co mówię, gdyż jako badacz Eurowizji (Pałuba 2020) znam ten dorobek bardzo dobrze.

Na koniec chciałbym zwrócić uwagę czytelnika na tytuł książki profesora Macały. Słowa „tylko ziemia się nie zmienia” zostały bowiem zaczerpnięte z piosenki Kory *Strefa ciszy* z 2008 roku. Tej wybitnej polskiej wokalistki i autorki tekstów nie ma już wśród nas. Zmarła w 2018 roku na raka jajnika. Ostatnie lata odebrały nam także Zbigniewa Wodeckiego, Krzysztofa Krawczyka czy Wojciecha Młynarskiego. Uważam, że wzrost zainteresowania naukowców polską muzyką w ostatnim czasie jest związany poniekąd z tymi przykrymi wydarzeniami. Wszyscy mamy bowiem poczucie końca pewnej pięknej i ważnej epoki w polskiej muzyce popularnej. Stąd pojawia się w nas troska o dobro polskiej muzyki w przyszłości. Zainteresowanie nią z całą pewnością będzie wspomnianemu dobru sprzyjać i mam nadzieję, że prędko nie wygaśnie. Mam także nadzieję, że książka profesora Macały mocno się do tego przyczyni.

Bibliografia

- Bartoszek A., Danecki B. (2020), *Muzyczne preferencje a wrażliwość etyczna i światopoglądy młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bourdieu P. (2005), *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądenia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Braudel F. (1971), *Historia i trwanie*. Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”.
- Choczyński M., Rozalska A., Drzewek K. (red.) (2018), *Socjologia muzyki w Polsce. Pęknięcia i kontynuacje*, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne.
- Jabłońska B. (2014), *Socjologia muzyki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kaleńska-Rodzaj J., Chełkowska-Zacharewicz M. (2020), *Psychologia muzyki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Macała J. (2020), *Tylko ziemia się nie zmienia. Wyobrażenia geopolityczne w polskiej muzyce popularnej po 1989 roku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe FNCE.
- Pałuba D. (2020), *Konkurs Piosenki Eurowizji jako wartościowy przedmiot badania socjologicznego*, „Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria nowa”, nr 1(12)/2020, s. 147–159.
- Podlipniak P. (2015), *Instynkt tonalny. Koncepcja ewolucyjnego pochodzenia tonalności muzycznej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Weiss Sz. (2004), *Śpiewane referendum*, „Wprost”, nr 22, s. 108–109.
- Wyrzykowska K. (2017), *Muzyka, młodzież i styl życia. Uczestnictwo w kulturze muzycznej warszawskiej młodzieży*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne.
- Zimbardo P., Boyd J. (2013), *Paradoks czasu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.